

Орігена ідея Долі мислиться різновимірно. 1. Як Єдина Доля (кожної індивідуальної душі). 2. Єдина Доля для Всього Творіння, Всесвіту. У межі ідеї Долі закладається тема вибору духовних істот, їх духовного розвитку. Саме ці складові впливають та в змозі змінити Долю людської душі, сприяють їх поверненню у небесні реалії, до свого Першоджерела.

Новий «подих» Всесвіту. Есхатологічна модель світу Орігена, з одного боку, змальовує «кінцеві» Долі індивідуальних душ та світу. З іншого боку, укорінює ідею вічного життя, яке має своє подальше продовження через певний час (Вселенської тиші). Отже, Доля Всесвіту складається з його періодичних «згортань» та відновлень. Під таким кутом зору його Доля (та Доля духовних сутностей) не припиняється, а переходить у певний стан латентного буття в позаземних реальностях божественного світу. Причиною відновлення фізичного буття стає недосконалість душ, яка знову може проявитись. В такому випадку все починається з «нового паперу». Доля світу актуалізується, а він знову наповниться новими формами життя, душами. Доля земних тіл почне нове коло свого існування [2].

Таким чином, цілісна модель світу Орігена презентувала розгорнуту картину Долі душ та Всесвіту. Вона культивує ідею вічного життя, яке коловертается. У кінці часів повертається на своє коло безкінечних існувань. Змістовно йде мова не про припинення існування, а про певний перехід (паузу) від однієї форми буття до іншої (розтягнутий у часі та просторі), який обумовлений необхідністю духовної еволюції.

Резюмуємо. Есхатологічні мотиви стародавніх часів отримали свій розширений розвиток у вимірі філософської (теологічної) думки Орігена. Сміслові виміри ідеї Долі отримали свій логічний розвиток та оформлення в свідомості автора. Тема Єдиної Долі презентується як атрибут думки богослова, а Доля стає принципом прояву універсального життя. Доля Всесвіту складається з різних станів людини та світу, «замкнена» в кільце вічних коловертань. Ідея Долі поступово набирає універсальності її осмислення. У ході еволюції релігійної думки «зерна» есхатологічних тем та ідей автора проростуть та увійдуть у трансформованому вигляді в есхатологічні системи релігійних систем майбутнього.

Список використаних джерел

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Из мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. Українське біблійне товариство. – К., 1991. – 1255 с.
2. Ориген. О началах / Ориген; [пер. с лат.]. – СПб.: Амфора, 2000. – 382 с.

References

1. Bibliya. Knyhy Svyatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu. Iz movy davnoyevreyskoyi ta hretskoyi na ukrayinsku nanovo perekladena. Ukrayinske bibliyne tovarystvo. – K., 1991. – 1255 s.
2. Oryhen. O nachalakh / Oryhen; [per. s lat.]. – SPb.: Amfora, 2000. – 382 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

Eschatology of Fate in the dimension of theological Origen's thoughts

In the article, the author carries out a consistent selection of the ideas of Fate in the religious and philosophical views of Origen. Within the limits of the author's picture of the world there are semantic levels of the themes of the Fate, cultivating

its author's interpretations. Eschatological ideas are considered from the perspective of the thinker's ideas about the Fate of Man and the Fate of the Universe (clocked in the ring). The theme of eschatology is revealed in the context of individual being (philosophical and religious considerations of the soul), in which space its additional contexts are conceived.

Keywords: soul, eschatology, idea, individual, Worldwide, cyclic, meanings.

* * *

УДК 1(477)(091):[323.39+316.344.42]

Грибовська М. В.,
аспірантка кафедри історії філософії,
Львівський національний університет
ім. І. Франка (Україна, Львів),
maryana2409@ukr.net

ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ДОКТРИНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Розглянуто філософські погляди В. Липинського щодо місця та значення вітчизняної провідної верстви у державотворчому процесі. З'ясовуються функції, завдання та міра відповідальності національної еліти в суспільстві, досліджується її структура, основні риси та роль у розвитку нації та держави, аналізуються особливості становлення національної еліти. Охарактеризовано основні складові національного характеру аристократії. Показано роль еліти у суспільно – політичній сфері. Роль правлячої політичної еліти надзвичайно важлива в будь-якій державі й особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації тієї чи іншої системи. Саме тому, дослідження елітарної концепції В. Липинського є актуальною в Україні, відносно молодій державі, яка переживає складний період переоцінки цінностей.

Ключові слова: аристократія, держава, еліта, інтелігенція, народ, нація, провідна верства.

Втративши власну державу ще за княжих часів, український народ постійно прагнув відродити свою націю та повернути територію. Ідеї української державності досить активно розроблялись у середовищі української інтелігенції наприкінці XIX – початку XX століття. Мислителі вважали за свій обов'язок формувати національну свідомість українського народу, всебічно сприяти усвідомленню ним необхідності здобуття незалежної держави. Спираючись на патріотичні почуття, ідеологи прагнули об'єднати всі верстви і класи суспільства для відстоювання інтересів народу. У цій боротьбі українського народу чільне місце належить В'ячеславу Казимировичу Липинському.

Поряд з ідеями державності органічно стояло питання образу провідника нації. В переломні моменти історії роль еліти приваблює дедалі більша увага вітчизняних і зарубіжних дослідникам. Для українців, як і для інших недержавних народів без чітко вираженої еліти, виникнення почуття національної солідарності було можливим лише на основі усвідомлення спільності культурних, мовних і ментальних характеристик. Народ прагнув віднайти, розпізнати ту людину, яка об'єднає його і допоможе здобути незалежність.

Попри численні дослідження, питання щодо образу української еліти залишається актуальним. Особливо через те, що літературна спадщина проаналізована переважно із загальнотеоретичної точки зору. Натомість, ми спробуємо проаналізувати саме елітаристський аспект його наукових розробок.

Відповідно до цього постає *мета дослідження*: а) описати ідеї та погляди мислителя в даній проблематиці; б) розкрити зміст національного ідеалу як основи духовного поступу нації; в) визначити особливості взаємозв'язків провідної суспільно-політичної, ідейної та духовної верстви і широких народних

мас у боротьбі за історичне, соціальне, політичне та духовне розкріпачення нації у ході боротьби за свою незалежність.

Народився В'ячеслав Липинський на Волині, в родині, яка належала до польського шляхетського роду. Як людина, народжена в польському середовищі, ідентифікував себе спочатку з польським народом. Проте висунув ідею, що поляки повинні визначитись за територіальним принципом як українські діячі і служити відродженню українського народу: «Отож нині серед нас, котрі люблять свій народ і край, немає вже «поляків», «русинів» і «поляків–русинів», нині, сповнені почуття своєї національної індивідуальності, ми хочемо бути українцями; у наших серцях б'ється не роздвоєне польсько–українське, а лише одне українське серце» [4, с. 211].

Найбільш чітко свої елітаристські ідеї В. Липинський викладає у третій частині твору «Листи до братів–хліборобів», трактаті «Покликання варягів чи організація хліборобів», «Шляхта на Україні», «Україна на переломі» та у памфлеті «Хам та Яфет», інші твори мислителя також дещо зачіпають дану проблематику, проте більш поверхнево. Подібно до італійського вченого Г. Моски, В. Липинський не вживає у своїх працях терміну «еліта». Натомість, український мислитель використовує такі поняття, як національна аристократія, провідна верства та правляча верства.

Одна з перших праць мислителя «Шляхта на Україні» видана в 1909 р. в Кракові за задумом автора саме польською мовою для того, щоб з її змістом змогла ознайомитись шляхта на Правобережній Україні – прямі нащадки старих українських родів. В цьому творі автор описує історичну долю українського народу та його еліту – спольщену на Правобережній Україні та зросійщену по лівому березі Дніпра, яка «полонізуючись, поволі позбувається своєї національності, з цією зміною національності поглиблювався розлом між шляхтичем і не шляхтичем, між широкими народними масами, які ніколи не дадуть себе денационалізувати, і нечисленною вищою верствою, що поволі відривається від материнського кореня» [4, с. 145].

В питаннях державного будівництва, мислитель закликає не робити акцент на походженні, мові чи віросповіданні, а стати українцями за внутрішнім покликанням: «Коли зможемо воскресити успадковану від наших батьків ідею, що ми є громадянами цієї країни, а не орендарами й сторожами «станів володіння», і що як її громадяни маємо обов'язки щодо неї і щодо місцевого населення, тоді зможемо разом побудувати Україну, адже «культура цього краю і народу, культура, яка може бути лише українською» [4, с. 221, 223].

У праці «Листи до братів–хліборобів» В. Липинський зазначає, що ні етнографічна маса людей, ні окрема територія та мова не створюють автоматично нації. Для цього потрібен ініціативний гурт людей, призначення яких – розвиток і пропагування політичних, державних, культурних цінностей, на яких вона формується. «Без своєї власної національної аристократії – без такої меншості, яка б була настільки активна, сильна та авторитетна, щоб зорганізувати пасивну більшість нації внутрі, і тим захистити її од всяких ворожих наскоків

зовні – немає і не може бути нації» [1, с. 47]. Саме ця група є носієм національної ідеї, що єднає націю.

На думку В. Липинського, справа творення нації і держави вимагає наявності нової – сильної, організованої і «високо вартної» інтелігенції. Мислитель прагне відродити покоління Яфета, знищити Хамове потомство, яке привело Україну в рабство перед Москвою та Польщею. Характеризуючи правлячу еліту, філософ стверджує, що це саме сини Хама розвалили Українську Державу: «Абсолютний брак любови до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого «я». Повна відсутність творчої синівської покорности, натомість зарозумілість гупої пихи, що «греблі рве» і сама гине. Паргорда до батька, коли він слабий, натомість рабство у чужого, коли він сильний – ось хамство, ось прикмета людей, що живуть на Українській Землі» [2, с. 228].

Тільки реальне хотіння, бажання, віра в формування і реалізацію вищої цілі може дати народові поштовх витворити сильну державу. Український народ є нічим не гірший від інших націй, проте йому бракує відданих провідників, таких як був Володимир Великий чи Богдан Хмельницький.

Традицію української державності, перервану після князівської доби, продовжила козацька еліта, до якої влилися найактивніші елементи української шляхти. Це дало поштовх відродити ідею створення самостійної держави під керівництвом Богдана Хмельницького. «Велике українське повстання 1648 р. було викликане страшенним, національним роздраженням, а з погляду тодішніх Українців – національним утиском, котрий проявлявся головним чином в тому, що Польська Річ Посполита, в інтересі керуючих нею шляхецько–магнатських кругів, стала протегувати українську релігійну унію, обмежуючи зразу в правах, а потім безсистемно намагаючись винищити непевне з державно–національного (національне – в ті часи ставало синонімом католицького) польського погляду українське православ'я» [2, с. 49].

Саме спадкова, дідична монархія має стати найбільш вдалою формою державного устрою в Україні. Така організація державної влади ніколи не дасть можливості першому–ліпшому народному отаманові, як це завжди було в українській історії, звести нанівець всі еволюційні та революційні творення українського народу. «Тільки непохитна віра Дон Кіхота в себе, в свою стару зброю, в свою стару традицію, в свою стару культуру, покладе кінець трагедії Санчо Панча» [2, с. 37].

Прихильне ставлення до минулого і критичне сприйняття усіх концепцій радикального оновлення суспільства, досвід спільного життя нації на окремій території, орієнтація на власні сили, традиції і культуру є ключовими парадигмами в політичному проекті В. Липинського: «Без культури немає нації, без традиції немає культури. Без об'єднувальної спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатися і зорганізуватися нація» [3, с. 70]. Філософ трактує традицію не як консервативний чинник, що забезпечує статичність, нерухомість життя, а навпаки, як творчу, динамічну засаду історичного розвитку. Традиція – це доля, що потребує від людини творчості й праці, боротьби й руху в ім'я творення нового, виходячи й спираючись на усталене.

Все суспільство мислитель поділяє на три класи – аристократія, інтелігенція і народ. Єднання всіх трьох ланок суспільства, веде до створення нації як органічного колективу. За його словами, Україна повинна мати диференційовану класову структуру, що охоплює всі верстви, потрібні для існування зрілої нації та самостійної держави.

На його думку, «власна держава – це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї власної національної аристократії, так не може бути національної аристократії, а значить і нації, без своєї власної держави» [3, с. 211]. Суть аристократії – в постійному відновленні її організаційної, правлячої ролі – це можуть бути представники різних верств населення. «Без аристократії, без її матеріальної і моральної сили, без чим раз вищої технічно і чим раз вищої морально громадської творчості, будова вежи до Бога припинилась і умерла на віки вавилонська нація» [3, с. 204].

На думку мислителя, основними ознаками національної аристократії є матеріальна сила та моральний авторитет. До того ж, матеріальну силу вона повинна мати «більшу, ніж яка-небудь інша група в нації», вона мусить відповідати «тим поняттям законності і громадської моралі, якими живе в даній історичний момент ціла нація. Іншими словами, кожночасна національна аристократія мусить мати крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації» [3, с. 137]. Народ, нація не може існувати без гармонійної єдності матеріальності та моральності, саме еліта має зорганізувати життя так, щоб ця гармонія була витримана: «Щоб перемогти, ми мусимо мати не тільки силу матеріальну, але перш за все силу моральну. Крім ясної і виразної... власної нашої віри світської, ідеології політичної, нам необхідна загальнолюдська віра в Бога, необхідна допомога і церкви і релігії» [5, с. 18]. Основи моральності, духовності, на думку автор, це в першу чергу любов, покора, вірність, почуття спільності, шляхетність, благородство. «Тільки внутрішня вартість наша, тільки ця сила, яку ми сотворимо самі в собі, дасть вам змогу цей ідеал великий досягнути. Як не може бути без Яфетової Сили – України, так не може бути Сили Яфетової без непорушної, безкомпромісової внутрішньої моралі» [2, с. 241]. Без стихійної волі до влади, до сили, до ризику, до самопожертви, до панування – не може повстати серед нації національна аристократія. У неї повинна бути психологія і мораль лицарів-воївників, такі ж безстрашні та наповнені вірою в перемогу.

Щодо інтелігенції, то їй В. Липинський відводить аристократії роль помічника національної або посередника між елітою та народом. Інтелігенції, В. Липинський дає таке визначення: «Інтелігентом не називаю всякого, хто скінчив вищу чи середню школу, бо таку школу скінчити може і хлібороб, і військовий, і промисловець, і робітник. Інтелігентами, по моїй термінології, є люди не зайняті матеріально-продуктивною працею, не володіючі ані засобами війни, ані засобами продукції, і здобуваючі собі прожиток взамін за працю свого ума і духа» [3, с. 47].

Лише тісна співпраця між аристократією, інтелігенцією та народом, дасть змогу зняти з України

клеймо «недержавності». Тому, інтелігенція у філософа постає не як пасивний суб'єкт, а творча, активна сила, включена в загальний історичний процес. До інтелігенції мислитель зараховує і тих людей, які займаються народною освітою, поширюють українську мову та культуру серед населення, сприяють збереженню традицій.

Великий вплив на формування культури і нації має діяльність релігійної інтелігенції. Філософ особливо виділяє діяльність Єлисея Плетенецького та Петра Могили: «Релігійне виховання і освіта дали їй змогу культивувати в нації творчий ідеалітичний містицизм релігії, а не служити матеріалістичним народнім забобом магії» [5, с. 34].

Носіями українського визвольного руху, вважає дослідник, мають стати не тільки інтелігенти (вчені, науковці, літератори), але й організатори хліборобства, індустрії, армії, тобто ті суспільні сили, що завжди утворюють кістяк держави.

Тільки клас хліборобів, зазначає В. Липинський, який тісно зв'язаний із землею, кровно зацікавлений в існуванні незалежної держави. На відміну від демократичної інтелігенції, котра, навіть воюючи з чужим урядом за здобуття національних прав, зречеться власної української державності, якщо цей уряд допустить її до російських або до всепольських державних установ як «представника українського народу», цей клас буде національним посередником між чужою державою і народом. Як свідчить історія, українським він може бути лише у власній Українській державі. Звичайно він може приязно ставитись до чужої влади, але тільки тоді, коли вона надасть йому необхідні для селянської роботи мир і спокій. Проте, зазначає В. Липинський, він тоді перестає бути українським хліборобом, втрачає своє українське обличчя, соромиться своєї «мужицької» мови в школі, бо не хоче бути «гіршим» за панів-чужинців.

Інтелігенція не вірила, що хліборобський клас зуміє вплинути на долю української незалежної держави, і в перші місяці революції не змогла застосувати моральне піднесення народу, задля здобуття незалежної держави. Натомість вороже налаштувала бідних на багатих, безземельних на малоземельних. В суспільстві розпочався безлад і деморалізація. Філософ зазначає, що «причина нашої страшної сучасної деморалізації полягає не в тім, що наші інтелігенти індивідуально гірші від інтелігентів інших націй, або що ми індивідуально нищі від наших предків. Ні! Беру на себе сміливість твердити, що наш пересічний інтелігент не гірший від пересічного інтелігента Європейця. Щ о в ньому в потенції багато більше ідейности й навіть – хай вибачить мені читач української преси – більше чесности. Гіршими тільки єсть його методи національної організації, гіршими єсть способи національної боротьби» [3, с. 21].

Розглядаючи взаємне відношення активних меншин і пасивних мас, він шукає в історії прикладів для ствердження своїх тез. Тому задумується над тим, якими методами еліта організовує нове суспільство. В. Липинський розрізняє три різні методи організації суспільства і держави: охлократія, демократія і класократія. На прикладах він доводить перевагу третього методу над іншими.

Погляди філософа містять у собі ідеї, які здатні пояснити сучасні тенденції розвитку суспільно-політичного життя і можуть стати основою для розробки практичних рекомендацій у питанні гармонійного розвитку взаємовідносин між державною владою та громадянським суспільством. Темпи і результати трансформаційних процесів залежать від практичних висновків кожного з нас, які необхідно зробити вже сьогодні. Кожен правдивий українець, на підставі аналізу ідей мислителя, просто зобов'язаний виробити свою незламну визвольну парадигму, яка пізніше обов'язково дасть свої плоди.

Список використаних джерел

1. Гордієнко М. Концепція політичної еліти В. Липинського як фактор національно-державної ідентичності України // Нова політика. – 1998. – №2. – С.44–48.
2. Липинський та його доба: Книга перша. Наукове видання. Видання друге, доопрацьоване та доповнене / [упорядкув. Т. Осташко, Ю. Терешенко]. – К.: Темпора, 2010. – 560 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про організацію українського монархізму / В'ячеслав Липинський; редактор Я. Пеленський. – К.: Філадельфія, 1995. – 470 с.
4. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. – Т.1: Суспільно-політичні твори (1908–1917) / Ред. кол.: Я. Пеленський (гол. ред.), І. Гирич, О. Проценко, Г. Папакін, Г. Сварник, Т. Осташко. Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. – К.: Український письменник, 2015. – 784 с.
5. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Київ: Рада, 1995. – 96 с.

References

1. Gordijenko M. Konceptija politychnoji elity V. Lypyns'kogo jak faktor nacional'no-derzhavnoji identychnosti Ukrainy // Nova polityka. – 1998. – №2. S.44–48.
2. Lypyns'kyj ta joho doba: Knyga persha. Naukove vydannja. – Vydannja drugе, doopraco'ovane ta dopovnene / [Uporjadnyky T. Ostashko, Ju. Tereschenko]. – Kyjiv: Tempora, 2010. – 560 s.
3. Lypynskiy V. Lysty do brativ-khljborobiv. Pro orhanizatsiju ukrainskoho monarkhizmu / Vyacheslav Lypynskiy; redaktor Ya. Pelenskiy. – K.: Filadelfia. 1995. – 470 s.
4. Lypyns'kyj V. Povne zibrannja tvoriv, arhiv, studiji. – T.1: Suspil'no-politychni tvory (1908–1917) / Red. kol.: Ja. Pelens'kyj (gol. red.), I. Gyrych, O. Procenko, G. Papakin, G. Svarnyk, T. Ostashko. Shidnojevropejs'kyj doslidnyj instytut im. V. K. Lypyns'kogo; Instytut ukrains'koho arheografiji ta dzhereloznavstva im. M. S. Grushevs'kogo NANU. – Kyjiv: Ukrainjs'kyj pys'mennyk, 2015. – 784 s.
5. Lypyns'kyj V. Religija i cerkva v istoriji Ukrainy. – Kyjiv: Rada, 1995. – 96 s.

Grybovska M. V., Ph. D. Student, Department of History of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), maryana2409@ukr.net

Elite as a subject of state building in the doctrine developed by Vyacheslav Lypynskiy

In the article the philosophical views of Dmytro Dontsov and Vyacheslav Lypynskiy on the role and significance of the national leading stratum in the state-building processes are analyzed. The functions, tasks and measure of responsibility of the national elite in society are considered. Author investigates structure, main features and peculiarities, role of elite in the development of nation and state. The comparison of philosophers' ideas is done considering certain problems of Ukrainian elite. The role of the ruling political elite is extremely important in any country, and especially actualized in the making or transformation of a system. Therefore, the study of Lypynskiy's elite concept is relevant in Ukraine, young state, which is overcoming through a difficult period of reappraisal.

Keywords: aristocracy, state, elite, intelligentsia, people, nation, leading stratum.

* * *

УДК 130.2

Чернигова Т. Л.,
старший преподаватель, Национальный
фармацевтический университет (Украина, Харьков),
tatyanchernigova@yandex.ua

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ СМЫСЛЫ «НАТУРФИЛОСОФИИ» М. МЕТЕРЛИНКА

Философско-культурологической рефлексии подвергнуты философско-этические, религиозно-мистические и эстетические взгляды М. Метерлинка и основные принципы его творчества. Обосновано, что в сложной образно-символической системе Метерлинка доминирует диалектика эстетической категории «трагического» и рельефно проступает развёртывание категории «прекрасного» (но наиболее ярко – в «натурфилософских» трактатах, содержащих философско-антропологическую позицию мыслителя).

Анализ «натурфилософии» Мориса Метерлинка как способа осмысления философско-антропологических идей предстаёт интересной познавательной схемой, приложимой к сопоставлению природы и общества: это одновременно и философская, и социальная антропология; человек в своем социальном развитии повторяет путь, пройденный природой.

Ключевые слова: символизм, эволюция, душа, смерть, трагическое, молчание, прекрасное, Бог, любовь, мистическое, религиозность, судьба, мудрость.

(статья друкється мовою оригіналу)

Предметом исследования в данной статье является оригинальная философия М. Метерлинка. Цель исследования состоит в попытке философского осмысления любопытных сравнений живой природы и общества в работах этого мыслителя.

Книги «Жизнь пчёл», «Двойной сад» и «Разум цветов» (1901–1907), позже – «Жизнь термитов» (1926) и «Жизнь муравьёв» (1930) представляют собой замечательные образцы натурфилософской эссеистики, пронизанной гуманизмом и восхищением перед законами природы. В содержании этих книг превалирует прием антропосоциоморфизации природных явлений, вследствие чего эти эссе могут читаться как произведения социально-философской и философско-антропологической направленности.

Метерлинк отошёл от католической веры своего детства и сосредоточился на *необычном*, превратившемся в основную область интересов в исследовании мира. Необычны растения, в которых он наблюдает вселенский разум. Необычны пчёлы, муравьи, термиты, пауки, – каждому из этих видов Метерлинк посвящает отдельную работу. Он отмечает главную особенность растительного мира: некий разум, который в каждом отдельном виде может проявляться в зачаточном состоянии, но компенсируется общими усилиями в завоевании жизненного пространства, выживании и эволюции.

Метерлинк говорит здесь о взаимопроникновении «планов» бытия и человеческой жизни, раскрывает глубину жизни человека и природы, которая не нарушает законов Божьих, пока человек не вмешивается в жизнь природы. Жизнь обитателей природы гармонична, они трудятся ради будущего потомства, у них нет страха, они никогда не приходят в отчаяние, и в трудолюбии им нет равных; они кротки и смиренны, организованы и послушны Творцу во всём. Они как будто наделены всеми христианскими добродетелями – и потому прекрасны.

Работа М. Метерлинка о насекомых, «Жизнь пчёл» – отнюдь не научный труд; просто Метерлинк хотел представить свои собственные размышления о жизни